

ПОНЯТТЯ ВІЙСЬКОВИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Митрофанов Ігор Іванович

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри фундаментальних і галузевих юридичних наук
Кременчуцький національний університет
імені Михайла Остроградського
м. Кременчук, Україна*

Згідно зі статтею 17 Конституції України виконання функції захисту суверенітету та територіальної цілісності покладається на Збройні Сили України (далі – ЗСУ). На відміну від інших розділів Особливої частини Кримінального кодексу (далі – КК) України, ст. 401 розділу XIX містить законодавче визначення військових кримінальних правопорушення. Їхнє правильне тлумачення набуло критичної важливості після 24 лютого 2022 року, що спричинило суттєве зростання їхньої кількості. За даними Офісу Генерального прокурора України, динаміка реєстрації кримінальних правопорушень за Розділом XIX КК України (військові кримінальні правопорушення) демонструє значне зростання: 2021 р. – 3037; 2022 р. – 13 766; 2023 р. – 28 666; 2024 р. – 93 900. Цей сплеск призвів до того, що за результатами 2024 року військові кримінальні правопорушення посіли друге місце серед усіх категорій кримінальних правопорушень (після карних посягань проти власності). А вже за 10 місяців 2025 року вони посіли перше місце за кількістю облікованих випадків [1, с. 87].

Так, військовими визнаються кримінальні правопорушення проти встановленого законодавством порядку несення або проходження військової служби, вчинені військовослужбовцями, а також військовозобов'язаними та резервістами під час проходження зборів, передбачені розділом XIX (ст. 401 КК України). З цього визначення впливають три специфічні ознаки, які відмежовують військові кримінальні правопорушення від інших злочинів та правопорушень: 1) спеціальна кримінальна протиправність (правопорушення, передбачені винятково в Розділі XIX Особливої частини КК України); 2) родовий об'єкт – суспільні відносини у сфері забезпечення встановленого законодавством порядку несення або проходження військової служби [2, с. 184]; 3) спеціальний суб'єкт – тільки військовослужбовці, військовозобов'язані та резервісти під час проходження зборів. Для наявності складу військового кримінального правопорушення, крім загальних рис, необхідна

сукупність усіх трьох указаних ознак. Відсутність хоча б однієї з них елімінує склад військового кримінального правопорушення.

Діяння не кваліфікуються як військові кримінальні правопорушення, якщо вони: 1) не посягають на встановлений порядок несення військової служби, навіть якщо вчинені на території військової частини (наприклад, викрадення приватного майна, посягання на статеву свободу або на честь та гідність особи); 2) вчинені не спеціальним суб'єктом, які перелічені у ч. 2 ст. 401 КК України, а, наприклад, робітниками чи службовцями ЗСУ або інших військових формувань, навіть якщо посягають на військовий правопорядок (наприклад, умисне знищення військового майна); 3) не передбачені законодавством як військові кримінальні правопорушення (перехід військового на бік ворога в умовах воєнного стану або службове підроблення, вчинене військовою службовою особою). Такі діяння кваліфікуються як загальнокримінальні правопорушення.

Військова кримінальна протиправність означає, що діяння має містити один зі складів кримінальних правопорушень, зафіксованих ст.ст. 402–431 КК України. Ця ознака є унікальною, оскільки: 1) військові правопорушення охоплюють діяння винятково у сфері порушення порядку несення чи проходження військової служби; 2) вони пов'язані з порушеннями норм, визначених не лише КК України, а й у спеціальних правових актах (законах, положеннях, інструкціях), що регулюють порядок несення та проходження військової служби; 3) переважна більшість статей про військові кримінальні правопорушення мають бланкетні диспозиції. Це вимагає звернення до положень інших нормативних актів для з'ясування змісту порушення. Так, для притягнення до відповідальності за порушення правил поведіння зі зброєю (ст. 414 КК України) необхідно звертатися до Статуту гарнізонної та вартової служб, Статуту внутрішньої служби ЗСУ, відповідних Інструкцій Міністерства оборони чи МВС тощо. Щоб встановити склад військового кримінального правопорушення, слід визначити, чи було на суб'єкта покладено обов'язок діяти у певний спосіб або утриматися від певної поведінки відповідними актами законодавства. Виняток становлять кримінальні правопорушення, які мають ознаки так званих воєнних злочинів (ст.ст. 432–435 КК України: мародерство, погане поведіння з військовополоненими тощо), оскільки вони порушують норми міжнародного гуманітарного права. Також особливим є діяння, передбачене ст. 435¹ КК України («Образа честі і гідності військовослужбовця, погроза військовослужбовцю»), яке може бути вчинене загальним суб'єктом.

Друга ключова ознака військових кримінальних правопорушень полягає в тому, що вони посягають на встановлений законодавством

(Конституцією України, військовими статутами, Законами України «Про військовий обов'язок і військову службу», «Про Службу безпеки України» й іншими нормативно-правовими актами) порядок несення або проходження військової служби. Військовий правопорядок є системою правил, що регулюють загальну життєдіяльність та бойову діяльність військових підрозділів. Його основні компоненти включають порядок: підлеглості та військової честі; проходження військової служби; експлуатації озброєння, військової техніки та користування військовим майном; несення спеціальних служб (бойове чергування, вартова, патрульна тощо); зберігання військової таємниці; здійснення повноважень військовими службовими особами; виконання військового обов'язку в бою та в інших особливих умовах; дотримання законів і звичаїв ведення війни.

Хоча вітчизняне законодавство не містить чіткого розмежування, поняття «несення» та «проходження» військової служби мають різну сутність. Так, несення військової служби – це діяльність, сфокусована на виконанні основних, переважно бойових завдань, для яких створено підрозділ, що охоплює виконання обов'язків бойового чергування, внутрішньої, вартової (вахтової) та патрульної служб у визначений період часу; проходження військової служби – це ширше поняття, яке стосується виконання військовослужбовцем професійних обов'язків у складі військових формувань. Воно включає несення служб разом із виконанням інших службових обов'язків, а також періоди перебування у відрадженої, відпустці, на лікуванні, або у полоні. Порядок проходження служби детально регулюється, зокрема, Главою IV Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу».

Суб'єктами військових кримінальних правопорушень (Розділ XIX КК України) є особи, які мають спеціальний статус – військовослужбовці та, за певних умов, військовозобов'язані та резервісти (ч. 1 ст. 401 КК України). Не можуть бути суб'єктами військових кримінальних правопорушень: 1) допризовники (особи, які підлягають взяттю на військовий облік) та призовники (особи, які взяті на військовий облік); 2) особи, яких не було взято на військовий облік або яких було знято чи виключено з військового обліку (ст. 37 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу»); працівники ЗСУ й інших військових формувань, які не є військовослужбовцями (наприклад, цивільний персонал, особи, що проходять альтернативну (невійськову) службу); 3) атестований особовий склад Національної поліції України, оскільки на них не поширюється дія військових статутів, за винятком поліцейських поліції особливого призначення, які під час дії воєнного стану залучені до безпосередньої участі у бойових діях (вони можуть підлягати відповідальності за окремі статті Розділу

XIX (абз. 2 ч. 2 ст. 401 КК України); 4) працівники Спеціалізованої прокуратури у сфері оборони.

Військовозобов'язані, які перебувають у запасі, можуть бути суб'єктами військових кримінальних правопорушень лише під час проходження навчальних, перевірочних або спеціальних зборів (ч. 8 ст. 2 та Глава V Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу»). Резервісти також можуть вчиняти військові кримінальні правопорушення під час проведення навчальних зборів (ст.ст. 26¹, 26², 29). В особливий період особи, звільнені з військової служби, зараховуються до оперативного резерву. В особливий період резервісти призиваються на військову службу, а військовозобов'язані виконують військовий обов'язок у запасі відповідно до законодавства, що регулює порядок проходження військової служби в особливий період.

Особа є суб'єктом військових кримінальних правопорушень з моменту початку та до моменту закінчення проходження військової служби (ст. 24 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу»). Для призваного на військову службу під час мобілізації початком служби є день відправлення у військову частину з ТЦК і СП (територіального центру комплектування та соціальної підтримки). Складання військової присяги не пов'язується з початком проходження військової служби. На військову службу приймаються особи, які досягли 18 років (для строкової служби), але добровольці (зокрема курсанти) можуть бути зараховані з 16 або 17 років. Важливим є і граничний вік перебування на військовій службі, в запасі чи резерві (від 45 до 65 років), досягнення якого унеможливорює набуття статусу військовослужбовця.

Військові кримінальні правопорушення можуть вчиняти військові таких формувань: ЗСУ – основне військове формування, на яке покладено оборону та захист суверенітету України; Служба безпеки України; Державна прикордонна служба України; Національна гвардія України; Державна спеціальна служба транспорту; Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України; інші військові формування, утворені відповідно до законів України: Управління державної охорони України; добровольці Сил територіальної оборони (ТрО). Крім того, відповідальності можуть підлягати «інші особи, визначені законом» (ч. 2 ст. 401 КК України). Сюди належать військовослужбовці перелічених формувань, які на час виконання певних завдань працюють на штатних посадах в інших організаціях, підприємствах чи установах (наприклад, направлення військовослужбовців СБУ чи ГУР до державних підприємств, офіцерів Міноборони до дипломатичних установ, медичних працівників до цивільних лікарень тощо).

Література:

1. Митрофанов І. І. Кримінально карані посягання на військове майно. *Věda a perspektivy*. 2025. № 11(54). С. 87–98.
2. Митрофанов І. І. Правовий захист військового майна: покарання та проблеми кваліфікації. *Věda a perspektivy*. 2025. № 10(53). С. 174–187.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-580-1-33>

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ СТ. 299 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ «ЖОРСТОКЕ ПОВОДЖЕННЯ З ТВАРИНАМИ» (ЗА МАТЕРІАЛАМИ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ)

Оробець Костянтин Миколайович

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінально-правової політики

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

м. Харків, Україна

Ефективність реалізації правових норм значною мірою залежить від якості відповідних положень нормативно-правових актів, у яких вони формально закріплюються. Вплив мають і власні тенденції правозастосовної діяльності.

Така залежність простежується, зокрема, при реалізації кримінально-правової норми щодо відповідальності за жорстоке поводження з тваринами. Практика застосування ст. 299 Кримінального кодексу (далі – КК) України є досить неоднозначною. І це при тому, що кількість відповідних суспільно небезпечних діянь за останні роки має стійку негативну тенденцію до зростання. Так, за даними Офісу Генерального прокурора, якщо у 2022 р. загалом було обліковано 150 кримінальних правопорушень за ст. 299 КК, то у 2023 р. – 174, у 2024 р. – 188, а за січень-жовтень 2025 р. – вже 623 кримінальних правопорушення [1].

Проведений аналіз оприлюднених матеріалів судової практики дозволяє виокремити такі проблемні моменти у застосуванні ст. 299 КК України.

1. Неврахування того, що жорстоке поводження з тваринами, вчинене активним способом, відповідно до чинної редакції ст. 299 КК України підлягає кваліфікації за ч. 3, а не ч. 1. Так, згідно з різними вироками були кваліфіковані за ч. 1 ст. 299 КК такі дії винних, як-то: